

EDEBÎ METİN NEDİR?

Prof. Dr. Rıza FİLİZOK

Bu soruya en iyi cevabı veren Jakobson olmuştur: Jakobson'a göre dilin birçok görevi vardır. Bu görevlerden birisi dilin "sanat görevi"dir (fonction poetique), buna dilin estetik görevi de diyebiliriz. Dili kendimizi ifade etmek için, varlıkları ifade etmek, bilgi vermek için kullanabileceğimiz gibi, bir güzellik yaratmak için de kullanabiliriz. Bu durumda, dil sanat görevinde kullanılmış olur. Dili kendimizi ifade etmek yahut bilgi vermek için kullandığımız zaman dinleyicinin yahut okuyucunun dikkati dile değil, dil aracılığıyla verdiğimiz mesaja yönelir. Dili sanat görevinde kullandığımızda ise dinleyicinin yahut okuyucunun dikkati, verilen mesajdan çok mesajı taşıyan dilin doğrudan kendisi üzerine yönelir. **Bu durumda mesajın anlamını taşıyan, mesajın bizzat şeklidir, biçimidir, formudur:**

"Bir berber, bir berbere bire berber, gel beraber bir berber dükkanı açalım demiş." tekerlemesinde bu hal çok belirgin görülür. Bu tekerlemenin amacı art arda söylenmesi dil sürçmelerine yol açacak bir söz yaratmaktır. Bu amaca ulaşmak için kasıtlı olarak benzer ve karşıt kelimeler yardımıyla söylenmesi güç bir yapı oluşturulmuştur. Bu sözü okuduğumuzda dil, anlamdan önce dikkatimizi üzerine çeker.

Aynı şekilde:

"Kırk kartal, kırık kanatlı kartal, kırık kalker kırık konar" tekerlemesinde de dilin biçimi, sesi anlamdan önce dikkatimizi çeker. Dil, bilgi vermek için kullanılırken adeta şeffaf ve geçirgendir: Bu durumda dil, hiç dikkatimizi çekmez, bizi doğrudan habere ve nesneye ulaştırır. Buna karşılık, edebî metinde dil adeta yarı şeffaftır, yarı geçirgendir, habere ve sözü edilen nesneye ulaşmadan önce dilin yarı geçirgen duvarını ve varlığını hissederiz. Yukarıdaki tekerlemelerde dilin biçimini ve sesini anlamından önce fark ettiğimiz sebebi budur.

Verdiğimiz bu tekerleme örnekleri dilin kendisini hissettirmesinin aşırı ve olumsuz örnekleridir. Buna karşılık edebî eserlerde dil ve biçim, bu kadar belirgin bir biçimde olmasa da doğrudan dikkatimizi üzerine çekmeyi başarır ve anlama olumlu katkılar sağlar.

Şu örneği inceleyelim:

***Bahçeye de kurdum çifte salıncak
Yâr gelip yâr gidip sallanacak***

Halk edebiyatından alınan bu mısralar, güzel bir **edebî metin** örneğidir:

Bu mısraları okuduğumuzda onun içeriğini hemen anlarız. Ancak, bu mısralarda dile getirilen haber yahut içerik, basit bir haberdir. Dolayısıyla hiç de edebî değildir: Şair, bahçeye yârî için salıncak kurmuştur, yâr, gelip gittikçe bu salıncakta sallanacaktır. Eğer şair, bu haberi, bu içeriği bir gazete haberi olarak yazsaydı, haber aşağı yukarı şöyle olacaktı:

“Bahçeye yarım için salıncak kurdum. O, gelip gittikçe sallanacak!”

Bu haberi okuyanlar, onda hiçbir ilgi çekici yön bulamayacakları gibi, bu basit haberin neden yayınlandığını da doğrusu anlamayacaklardı. **Bu bir haberdir ama edebî metin değildir.**

Buna karşılık, bu haberden edebî bir metin yaratan şair, bu içeriğe eşsiz bir biçim, bir şekil, bir form vermiş, böylece onu edebî bir metin haline getirmiştir:

***Bahçeye kurdum çifte salıncak
Yâr gelip yâr gidip sallanacak***

Bu mısraları okuduğumuzda, dikkatimizi çeken, bize onu oldukça ilginç gösteren şey, bizzat biçimidir:

Yâr gelip yâr gidip sallanacak

mısraında dilin doğrudan kendisi, bütün dikkatimizi üzerine çeker. Kelimelerin sesi, tekrarı, düzeni, söz dizimi, ahengi, ritmi içeriğe zengin katkılar sağlamıştır: Bu mısra da bir salıncakta sallanma haberi verilmektedir. Biz bu haberi, sallanma kelimesinin anlamından çok mısraın sallanıyor hissini veren **söz dizimi**nden hissederiz:

yâr gelip
yâr gidip

cümlecikleri, salıncığın gidip geliş salınımını **ses benzerliği** yani **ses istiaresi** yoluyla bize hissettirir: “Yâr” kelimesi, uzun sesli bir hece olarak, bize salıncığın bir uçtan öbür uca gidiş geliş hareketini çağırıştırır. Ayrıca “yâr” kelimesi yumuşak söylenişle, salıncakta sallanan birisinin yüzüne çarpan hava akımının yumuşaklığını hatırlatır. **“Gelip / gidip”** kelimelerinin sonunda iki defa tekrarlanan **“-ip”** eki sert bir sessiz harf taşır ve salıncak hareketinin gerilim kuvvetiyle iki uçtaki sendelemesini hissettirir. Ayrıca iki **“-ip”** eki bize salıncığın bağlı olduğu iki **“ip”**i ister istemez hatırlatır.

Bu mısra da şair, sevgilisinin yanına gidip geldikçe salıncığa bineceğini söylemektedir, ama bunu öyle bir ustalıkla söylemiştir ki biz **yârinin gelip gittikçe mi sallanacağını**, yahut **salıncakta mi gelip gideceğini** anlamamız gerektiğinde tereddüt yaşarız, sonunda şairin dili, bu iki anlamı da aynı zamanda çağrıştıracak ustalıkta kullandığını farkederiz:

***Bahçeye kurdum çifte salıncak
Yâr gelip yâr gidip sallanacak***

Yâr, hem gelip gittikçe sallanacaktır, hem sallanırken gidip gelecektir. Dile verilen biçim, çift yoruma açıktır ve bu haliyle edebî metnin seçkin bir örneğidir.

Bizde bu çağrışımları yaratmış olan olan bu mısra yapısı, bir diğer okuyucuda daha farklı, daha zengin çağrışımlar yaratabilir. Edebî bir metnin her okuyucuda farklı hayaller ve duygular yaratması, onun bir diğer özelliğidir.

Buradan şu tanıma ulaşıyoruz: Edebî metinler dilin sanat görevine dayanılarak yazılmış metinleridir. Dikkat edilirse bu tanım, umulmadık bir sonuç da ortaya koymaktadır:

Dilin sanat görevine dayanılarak söylenmiş bütün sözler edebîdir. Bir edebiyat eseri bir edebî metin olabileceği gibi, bir reklam metni, bir seçim afişi, bir gazete haberi de dil sanat görevinde kullanılmışsa edebî metindir. Bu bir "içerik (muhteva)" meselesi değildir, bu bir "biçim (şekil)" meselesidir: Edebî metinlerde anlam, mesajın bizzat biçimi aracılığıyla verilir.

Edebî eserlerde, biçim ve içeriğin, yani şekil ve muhtevanın birbirinden ayrılmaz iki unsur olduğunu unutmamak lâzımdır, biçim değiştiğinde muhteva da değişecektir. Aynı konuyu işleyen bir roman ile bir tiyatro eseninin anlamları daima farklı olacaktır. Edebî olmayan bir metin anlamının özü kaybedilmeden özetlenebilir, buna karşılık edebî bir eser, anlamı bozulmadan özetlenemez, her özet, edebî bir metnin anlamını az çok bozar.

[Bu konuda daha geniş bilgi almak için aşağıdaki yazımızı okuyunuz:
(yazıya ulaşmak için üzerine tıklayınız:

<http://www.ege-edebiyat.org/docs/454.pdf>]

© <http://www.ege-edebiyat.org>